

Türk Kùltüründe Töre Müessesesi

Taner TATAR*

Hüsniye CANBAY TATAR*

ABSTRACT

“Töre” has an important role in Turkish culture throughout history. Especially in Ancient Turks, Töre emerges as an axis institution around which the other institutions pile. Töre is a kind of heart in Turk’s social structure. Blood is pumped to all institutions from here. Its effects and importance has been spread modifyingly to centuries. So, In our essay, töre is handled as an institution continuing modifyingly, not as a frozen pattern. It is possible to see the past, the present and the future entirely in it. Töre embraces the past by representing a great tradition, today by surviving now and the future by presenting ideal. Therefore, in order to work out the töre better, we tried to research its roots and by starting from this point, we tried to examine its developing process as well.

KEYWORDS: “Töre”, instiution, tradition, social integration and norm

GİRİŞ

Türk kùltüründe “töre” yi bir müessese olarak ele aldığımız çalışmamızda, evvela müesseseden ne anladığımızı ifade etmemiz, ileride yapacağımız bazı tespit ve değerlendirmeleri inşa edeceğimiz zemini teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu çerçevede, teessüs etmiş, yani yapılmış, konulmuş, kurulmuş olan muamele olarak¹ nitelendirilen müesseseyi dar ve geniş manada olmak üzere iki boyutta tanımlamak mümkündür. Geniş manasıyla, topluluk hayatının icaplarından olmak üzere sosyal surette tesis edilmiş bulunan, müessis her şeyi müessese olarak tanımlamak mümkündür. Dar manada ise, bir menfaat birliğini meydana getiren fertlerin, bu menfaat birliğini yürütebilmek, fonksiyonlarını ifa eder hale getirebilmek üzere tesis ettikleri veya tesis edilmiş olarak buldukları usullere müessese denir.² Sosyal şekilde tesis edilmiş olan herhangi bir şeyden bir müessese diye bahsetmek alışkanlık halindedir. Kelimenin bu geniş manada kullanılışı, H.E. Barnes tarafından “beşeri ihtiyaçları tatmin için gerekli faaliyetleri insan cemiyetinin, onlar vasıtasıyla

* **Yrd.Doç.Dr.**, İnönü Ün. Fen-Edebiyat Fakùltesi Sosyoloji Bölümü.

1 C.H. Page - R.M. Maciver, *Cemiyet*, (Çev. A. Kurtkan) , İst,1994, sh.31

2 Amiran Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, İst., 1986, sh.13

teşkilatlandığı, istikametlendirdiği ve icra ettiği sosyal bünye ve mekanizmalar³ olarak tarif edilmiştir.

Kurum, basit kalıplardan müteşekkil değildir. Ferdin davranışlarında gözlenenlerin zemininde yer alan fikirler önem arz eder. Bu bakımdan bir müessesenin, bir toplumda genellikle önemli olarak takdir edilmiş olan hedeflerin nasıl başarılacağı hakkındaki fikirlerin süreklilik arzeden bir seti⁴ olarak tarifi mümkündür.

Yapısal işlevselcilik bakış açısından, müessesenin işgal ettiği yer önemlidir. Zira müessese, henüz başlangıçta tanımlamanın merkezî noktasına yerleşmektedir. Bu çerçevede yapı, görece durağan ve kalıplaşmış sosyal birimler dizisi veya görece kalıcı kalıplar sistemini anlatır. Aile, din veya yönetim gibi sosyal müesseseler, sosyal yapı veya sistemlerin örnekleridir. Her biri belli kalıplara göre birbirleri ile bağlantılı parçalardan oluşur.⁵

Bazı açılardan bir müessese, belli başlı sosyal ilgi alanlarını (hukuk, aile gibi) içine alan davranış kalıpları, halk yordamı, töre ve bir tür “üst-görenek” olarak görülebilir. Bu çerçevede sosyal müessese, bir toplumun temel endişeleri ve faaliyetlerini düzenleyen ve sosyal ihtiyaçlarını (düzen, inanç ve üreme ihtiyaçları gibi) karşılayan tüm yapısal bileşenleri karşılamaktadır.⁶

Kültür ile müessese arasında ciddi bir ilişkiler ağı mevcuttur. Bu sebeple kültür tanımlarında müessese nirengi noktada bulunmaktadır. Mesela bu tanımlardan birine göre kültür, toplumdaki kişilerin ortaklaşa paylaştığı toplam müesseselerin bir bileşkesidir⁷. Yine Malinowski'ye göre kültür, kısmen özerk, kısmen eşgüdümlü müesseselerden müteşekkil bir bütündür. Bu bütünlük, soya dayanan kan birliği, işbirliğine, faaliyetlerde uzmanlaşmaya dayalı mekânsal birlik gibi bir dizi ilkeyle ve -özellikle de siyasî örgütlenmede- güç kullanımı ile korunur.⁸ Kurumsal teoriye göre bir kültür, teknoloji ve müesseselerden müteşekkil olmak üzere iki temel açığa ayırarak incelenebilir. Her iki açı da, değer vermenin, bilmenin ve yapmanın yollarını taşır. Bunun manası, kültürün her iki açısı da davranışın yoludur.⁹

Bütün bu tanımlardan ve izahlardan da anlaşılmaktadır ki müesseseler sosyal hayatın kaçınılmaz gerçekliğini teşkil etmektedirler. Oldukça geniş bir sahayı kapsamaları, başka bir ifadeyle cemiyet hayatının tamamına yönelik olması, kavramın tanımlanmasının da güçleştirmekte ve farklılaştırmaktadır. Ancak, bütün eksikliklerini göze alarak müesseseyi şu şekilde tanımlayabiliriz:

3 C.H. Page - R.M. Maciver, *a.g.e.*, sh.31

4 Allan G. Johnson, *The Blackwell Dictionary of Sociology*, Second Edition, Blackwell Publishers, 2000.

5 Margaret M. Polama, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev. H. Erbaş), Ank., 1993, sh.35.

6 Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. O. Akınbay - D. Kömürcü), Ank., 1999.

7 Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. N.Çelebi), Ank., 1994, sh.133

8 Bronislaw Malinowski, *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, (Çev. S. Özkal), İst., 1992, sh.69.

9 H. Bowles, *Douglas ve Diğerleri: "Interdisciplinary Social Science, Global Social Theory and Socio-Economics: A Report On the UMKC Symposium at the Vienna Conference"*, The Journal of Socio-Economics, 28 (1999), sh.407.

Müessese, sosyal hayatın icaplarından biri olarak, cemiyetin ihtiyaç, arzu ve hisleri doğrultusunda, süreklilik arzeden ve tedrici olarak değişen ve cemiyete âdeta hayat veren, norm, değer ve müşterek davranışlar gibi unsurlardan müteşekkil bir ruhtur. Kuruluştaki birlikler ise bu ruhun somutlaşmış halidir.

Her bir müessese ya da müesseseler kümesi üzerinde yapılacak araştırmada, dikkat edilmesi gereken, müesseseyi hangi tanım ile kabul ettiğimizdir. Kurumu şekli özellikleri, mekanik bileşimi ya da donuk bir sistem olarak tanımlayan yaklaşımları esas alarak incelemeye tabi tutuyorsak, henüz başlangıçta bir çok şeyi göz ardı ederiz. Halbuki müesseseyi, tarihi derinliğini ve ruh dünyasını esas alan, yapmış olduğumuz tanım çerçevesinde ele alıp incelersek, söz konusu eksikliklerden bir derece de olsa kurtulmuş oluruz. Birinci eksiklik, müessese analizindeki derinlik yoksunluğudur. Kurumun mevcut “durum”u incelemeye tabi tutulurken, çoğu zaman o müessesenin, gelenekselliğine dayalı tarihî köklerini ve gelişimini göz ardı etmiş oluruz. Halbuki bir müessese, birdenbire oluşmuş, basit, kesin formüllerle izah edilebilir bir kalıp değildir. Aksine çoğunlukla derin geçmişi olan, karmaşık ve kesin formüllerle açıklanamayacak kadar mana zenginliğine ya da çeşitliliğine sahip bir “ruh” olarak düşünülmelidir. Böylece, sosyal bilimlerin, pozitivistizmin gölgesinde yeşermeye çalışmasından doğan ve kendisini tabiat bilimleri gibi rakamlarla ve kesinliklerle ifade etmeye çalışan pozitivist yönelişlerini de bir tarafa bırakarak, “bitmemiş anlama”yı temele alan bir araştırma yoluna gidilecektir. Anlamanın bitmemişliği, “anladım” ifadesi ile yaklaşılan pozitivist çizgiden ve araştırmayı durdurucu ya da bitirici tavrıdan uzaklığı ifade eder. Bu bakımdan “anlama” sonu gelmez bir çabadır.¹⁰

Çalışmamızda yukarıdaki esaslar çerçevesinde bir müessese değerlendirmesi yapmayı amaç edinmekteyiz. Bu çerçevede töreyi bir müessese olarak incelerken, müesseseleri birer donmuş kalıp olarak görmeyerek, müesseselerin teşekkülünde rol oynayan geleneği ve tarihi bağları esas alacağız.

Müesseseleşmenin gerçekleşebilmesi için toplumsal tecrübeye dayalı bir birikimin ve geleneğin olması gerekmektedir. Müessese, varlığını devam ettirenken, aynı zamanda da değişmektedir. Yani tarihî süreç içerisinde devam ederek değişmektedir. Bu bakımdan donmuş birer kalıp olarak müesseseyle, yukarıdaki tarifimizi ayırmak için “derin müessese” kavramını öne sürmek sanırız doğru olacaktır. Derin müessese kavramında mâzi-hâl-istikbâl çizgisi, bütün noktaları ile esas alınmaya gayret edilir. Bu girizgâh çerçevesinde, çalışmamızda bir derin müessese olarak Türklerde töreyi anlamaya çalışacağız.

TÖRE KAVRAMININ MANASI

Divanü Lûgat-it-Türk’de töre evin en önemli yeri ve sediri olarak ifade edilirken, kavram asıl manası ile “törü” şeklinde geçmekte olup, görenek ve âdet olarak açıklanmıştır.¹¹ Gökalp ise, töre kelimesinin, Türk kelimesiyle

10 Taner Tatar, “Kurum ve Kurumsal Yapı”, Toplumsal Yapı, (Ed. Y. Kaya), İst., 2003, sh.72.

aynı cevherden olabileceğini söylemektedir. Buna göre, Türk kelimesinin “törelî” manasına gelebileceğini ifade etmektedir.¹² Türk ismi ise “güç-kuvvet” manasını taşımaktadır.¹³ Sait Başer de buradan hareketle, Türk kelimesinin “Törü” denilen sisteme uyan kimse manasına geldiğini vurgulamaktadır. Ancak Ona göre anahtar kavram “Töre” kelimesidir. Çünkü töreye verilen anlama göre Türk kelimesi de farklı manalara gelebilmektedir.¹⁴ Bundan başka töreyi “Asya kandaşlığının kendi hayat tarzını kurallaştırması”¹⁵ şeklinde sınırlandıranlar da vardır. Ancak töreyi bir gelenek olarak ele aldığımızda onun sosyal hayatın bir gereği olarak ortaya çıktığı görülecektir. Tarihi, geçmişten bu güne bütün izleri ile takip ettiğimizde, geleneğin en çok sorgulandığı dönemlerde dahi onun mevcudiyeti ve ağırlığı görülmektedir. Küreselleşmeden bahsedildiği günümüzde de geleneğin yeri ile ilgili tartışmalar sürmekte, Aydınlanmacı düşünce’nin hâkim olduğu dönemlerde geleneğin sonunu ilan eden fikirler, küreselleşmenin dahi geleneği yok etmediği ve edemeyeceğine vurgu yapılarak, bugün çok büyük eleştirilere maruz bırakılmaktadır.

Töre ile birlikte kullanılan bir diğer terim de yasadır. Yasa (yasağ) terimi Moğol istilâsından sonra İslâm tarih ve etnoğrafya edebiyatına girmiş ve yayılmıştır. Kök Türkler, Hakanlılar ve Selçuklular’da kanun ve nizam ifade eden boyutu ile töre-türe teriminin yerini tutmuştur.¹⁶

Töre, Türk örf ve geleneklerinin kesin hükümleri birliğidir. Orhun kitabelerinde töresiz bir devlet veya topluluk olamayacağı belirtilmiştir. Bundan hareketle eski Türklerde kanunsuz veya hükümdarın şahsi iradesine bağlı bir yönetim şekli olmamıştır. Dolayısıyla Kağanlar emirlerini, yargıçlar kararlarını töreye göre vermişlerdir. Yani halk doğrudan doğruya töre’nin himayesindedir.¹⁷ Bunu doğrudan doğruya “kut” kavramının mahiyetinde görmemiz mümkündür. Çünkü “kut”, hükümdarın siyaseten hükmetme hakkını ifade ederken, bunun hududunun ve şeklinin töreyle belirlendiğini görmekteyiz.

Bozkırlarda fiilen yaşanan hayatın zamanla hukukî-sosyal değer kazanmış davranışlarını ihtiva eden ve genellikle kanun ve hukuk manasına alınan töre (törü), eski Türk sosyal hayatını düzenleyen mecburi normlar bütünüdür.¹⁸ Bu bütün, yani hukuk ve kanunlar millîdir.¹⁹ Burada gerek Kafesoğlu gerekse Arsal ağırlıklı olarak kanun kavramını kullanmışlardır. Ancak derinlemesine incelediğimizde her iki büyük düşünürün de söz konusu kavramı hukuku da kapsar şekilde ele aldıklarını da görerek, mânânın daha iyi anlaşılmasını

11 Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lûgat-it-Türk*, (Çev. B. Atalay), C. III, Ank., 1998, sh.221

12 Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, (Haz. H. Dizdaroğlu), Ank., 1976, sh.14.

13 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İst., 1988, sh.43

14 Sait Başer, *Yahyâ Kemal’de Türk Müslümanlığı*, İst., 1998, sh. 28.

15 Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, İst., 2000, sh.110.

16 Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C.1, Ank., 1987, sh.222

17 Reşat Genç, “Karahanlılar’da İnsanî Değerler ve Hukuk”, *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları*, 1. Kitap, İst., 1992, sh.330.

18 İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, sh.233.

19 Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, 1947, sh. 289.

temin etmek maksadıyla, Onlar'ın ifadelerinin yanına hukuk kavramını da eklemeyi uygun gördük. Nitekim, Türklerde töre kanun manasında ele alınmakla birlikte, onunla sınırlı değildir. Çünkü yazılmış kanunlarla, yazılmamış teamüller de törenin içindedir. Hatta, hukukî töreden başka, dinî ve ahlâkî töreler de vardır. Dolayısıyla, Türk töresi, eski Türklere atalarından kalan bütün kaidelerin toplamı demektir.²⁰ Bu çerçevede “kanun” kavramı ile sınırlandırmak eksik olacaktır. Türk töresi, bazı durumlarda, oldukça sert ve kesin hükümler ihtivâ etmiştir. Cezâları ağır olmakla birlikte, töre, Türk cemiyetinin bel kemiğini teşkil ettiği için hiç kimse bu cezâları haksız ve adâletsiz görmemiştir. Töre'nin dâimâ doğru ve adâletli olanı emrettiğini herkes baştan kabul etmiştir. Çünkü töre, milletin yüzlerce yıllık hayat tecrübelerinden süzülmüş kaidelerden ibârettir.²¹ Böylelikle töre, ahlâkî, sosyal, siyasî bir çok prensip koymuş, müesseselere kaynaklık etmiş, insanlığa kendi hakikatlerini bildirmek ve onları sükûnetle refah içinde yaşatmak maksadıyla devlet gibi insanlığa en büyük faydayı getiren yüksek bir merkez müessese vücûda getirmiştir. Yani törenin devleti de, insanı kendi hakikatine götürmek maksadının bir vâsıtasıdır. S. Başer bu şekilde işgal etmiş olduğu merkezî yeri gözönünde bulundurarak, törenin eski Türk dininin adı olabileceğini öne sürmektedir.²² Bu hükmün tartışılabilirliği açık olmakla birlikte, böyle bir sonuca götürmesi bakımından törenin mevcut konumunu gözönünde bulundurarak, onu bir eksen müessese olarak ifade edebiliriz. Zira müesseseler arası münasebette zamana ve mekâna bağlı olarak, herhangi bir müessesenin diğerleri üzerindeki etki alanı daha geniş olabilmektedir. Dolayısıyla sözkonusu müessese diğerlerine yönelik olarak “baskın rol” oynamaktadır. İşte bu müesseseyi “eksen müessese” olarak nitelendirebiliriz. Bu müessese bünyenin âdeta kalbi durumundadır. Birer hücre olarak diğer müesseselere kan buradan pompalanır. Diğerleri bu müesseseden can alır ve can bulur.

TÖRENİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

Bütün bozkır toplumlarında binlerce seneden beri yaşayan bir töre vardır. Büyük Türk hükümdarlarının bizatihi kendileri, halkın sosyal yapısında yaşayan bu törelere tâbi olmuştur. Türk beyleri, devlet ve milletleri eskiden beri müteamil olan töreye tâbi kaldıkça, Türk cemiyet ve devlet hayatı tam yolunda ve normal olarak cereyan ediyor demektir; hükümdardan istenen de ancak bu törenin geçerliliğini temin etmektir.²³

Töre üç kaynaktan oluşur. Bunlar halk, kurultay ve han'dır. Yani bir kısım töre doğrudan doğruya halk içerisinde zuhur eder. Bunlar anane şeklinde nesilden nesle intikal eder. İkincisi beylerin kurultayda aldıkları kararlardır.

20 Ziya Gökalp, *a.g.e.*, sh.13-14.

21 Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, İst., 1992, sh. 57.

22 Sait Başer, “Töre”, *Türk Münevverinin Müşterek Fikir ve İman Zemini*, İst. 1988, sh. 37-38.

23 A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C.1, İst., 1981, sh.114-115, 295-296.

Üçüncüsü ise bizatihi Han'ın teşebbüsleri ile gelişir.²⁴ Töre nesilden nesle intikal ederken, hakanlar ve beyler bunlara kendilerinden bazı şeyler ilave etmişlerdir. Her büyük tarihî olaydan ve yeni bir sülale tahta geçtikten sonra töre, kurultaylarda gözden geçirilmiş ve bazı hükümlerin münakaşası yapılmıştır.²⁵ Dolayısıyla töreyi korumakla vazifeli olan²⁶ Han'ın bizatihi kendisi de töreye tabi olmuştur.²⁷ Bunun örneklerini Bulgar Türklerinde dahi görmekteyiz. Zira Krum Han bir taraftan törenin gereklerini yerine getirmiş, diğer taraftan "Devlet meclisi" aracılığıyla da mevcut töre hükümlerine yenilerini eklemiştir.²⁸ Bu bakımdan Han'ın tek başına istediği töreyi koyma selahiyetinin olduğunu düşünmek hatalı olur. Nitekim, Bilge Kağan'ın Budizm'in kabulünü istemesine rağmen isteği kurultay tarafından reddedilmiştir. Bu tarz oluşan töreye Eric Hobsbawm'a dayanarak "icat edilmiş gelenekler" diyebiliriz. İcat edilmiş gelenek, bir zaman aralığında izlenebilir ya da uygulanabilir, açık ve kolay bir yöntemle ortaya çıkar ve kelimenin tam manasıyla icat edilir. Birkaç yıl içerisinde de hızla yaygın hale gelirler.²⁹ Ancak her ne kadar icat edilmiş olsa da sözkonusu geleneğin geçmişten kopuk ve bağımsız olduğunu düşünmek hatalıdır. Hatta bazı gelenekler icat edilmiş görünümünde iken, tarihi izleri takip edildiğinde, aslında unutulmuş bir geleneğin yeniden anlama sürecinde değişime tabi tutularak ihya edilmiş olduğu belirlenebilir.

Türkler müslüman olduktan sonra da dinî kurullarla çatışmayan eski töreleri, İslâmî kurullarla birlikte, devlet hayatını düzenlemeye devam ettiler. Bu dönemde dinî kurullar ve Türk toplum ve devlet töresi, hakimiyeti sınırlayan, devlet kudretini ellerinde tutanların hareket ve fiillerini sınırlandıran amillerdi.³⁰ Bazı noktalarda töre-din çatışması görüldü ise de, hanlar ve beyler aile ve askerlik işlerinde töreyi tatbikten vazgeçemediler. Uluğ Bey gibi İslâm bilgini olan bir hükümdarın "bir çok işlerde yasa, türeye ihtiyacımız vardır" demesinin sebebi de budur.³¹ Ayrıca, İslâm hukuku, ulûl-emre, belli konularda yasama yetkisi tanımıştır. Dolayısıyla Osmanlı Hukukundaki mevzuat hükümleri iki kısımdır; Birincisi, doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerîm ve Sünnete dayanan ve fıkıh kitaplarında tedvin edilmiş bulunan hükümlerdir ki, bunlara şer'î hükümler, şer'î şerif veya şer'î hukuk denilmektedir. İkincisi, şer'î hükümlerin tanıdığı sınırlı yasama yetkisine veya içtihad esasına dayanılarak, özellikle idare hukuku, malî hukuk, askerî hukuk ve benzeri âmme hukuku dallarına ait hukukî düzenlemeler ile temelini örf-âdet kaideleri, âmme maslahatı gibi

24 Sadri Maksudi Arsal, a.g.e., sh.288.

25 Abdulkadir İnan, a.g.e., sh.222.

26 Harun Güngör, "Göktürk Kitabeleri ve Uygur Metinlerinin İnsanı Değer ve Hukuk Açısından İncelenmesi", *Türklerde İnsanı Değerler ve İnsan Hakları*, Birinci Kitap, İst. 1992, sh. 209.

27 Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, İst., 1997, sh. 28-29.

28 İbrahim Kâmil, "*Bulgar Türklerinde İnsanı Değerler ve Hukuk*" *Türklerde İnsanı Değerler ve İnsan Hakları*, Birinci Kitap, İst. 1992, sh. 167.

29 Eric Hobsbawm - Terence Ranger, *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1993, sh.1.

30 Mehmed Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, İst., 1993, sh.223.

31 Abdülkadir İnan, a.g.e., sh.225.

İslâm hukukunun kabul ettiği tali hukuk kaynaklarını teşkil eden içtihadî hükümlerdir ki, bunlara da örfî hukuk, siyaset-i şer'îye, kanun, kanunnâme vb. isimler verilmiştir.³² Tursun Bey, bu uygulamayı izahla, şeriâtın yanında, "sultan siyaseti" veya "padişah yasağı" adı altında bir örf olarak törenin de uygulanabilirliğini şu ifadeleriyle belirtmektedir: "... belki mücerred tavr-ı akl üzere nizâm-ı âlem-i zâhir için, meselâ tavr-ı Cengiz Han gibi olursa, sebebine izâfet iderler, siyâset-i sultânî ve yasağ-ı pâdişâhî dirler ki, örfümüzce ana örf dirler..."³³

1070'li yılların başında Türk Karahanlı hükümdarının şahsına hitaben yazmış olduğu Kutadgu Bilig adlı eserinde Yusuf Has Hâcib, yönetimde törenin önemine işaret ederek, iyi bir devlet yönetiminin ancak töre ve usule göre hizmet etmekle olabileceğini ifade etmekte ve eserinin bir çok yerinde töreye atıfta bulunmaktadır: "Töre ve usûle göre hizmet etmesini öğren... Töre bilmeden, şaşkın şaşkın dolaşmak, sana veya bana nasıl yakışır. Bu beyler memleketi tanzim ve idâre etmek, halkı düzene sokmak ve dünyayı temizlemek için nasbedilmişlerdir. İnsanlar halkın idâresini ve beylerin işini muayyen bir töre ve usûle göre yürütürler... Bu kanun ve töreyi kendimizin vaz'etmemiz icap ederken, töreyi bozmamız bize nasıl yakışır".³⁴ Bu ifadelerin ardından Yusuf Has Hâcib, kaç türlü töre ve usûl olduğunu uzun uzun anlatmaktadır. Bir bütün olarak eserine baktığımızda ise Yusuf'un, töre ve kanun hakimiyetinden yana olduğunu görürüz. Öyle ki, Kün-Toğdı (hükümdar) doğrudan doğruya kanun demektir (beyit 355). Kanun beylikten daha iyi bir şeydir. Bu sebeple de onu doğru tatbik etmek gerekir (beyit 454). Kanun yapanın iyi kanun koyması gerekir, yoksa kötü kanun yapan kimse daha hayatta iken ölmüş demektir (beyit 1458). Kanun zulmün karşısında yer alır. Öyle ki "Zulüm yanar âteştir, yaklaşanı yakar; kanun-sudur; akarsa, nimet yetişir" (beyit 2032). Dolayısıyla ülke ancak kanun ile genişler, zulüm ise ülkenin eksilmesine, dünyanın da bozulmasına sebep olur (beyit 2034).

Selçuklu ve Osmanlılar, kendilerinden önce kalma teamüllere Oğuz töresi derlerdi. Ancak töre, yalnız oğuzların teamüllerinden ibaret değildir. Bütün Türklük âlemi için geçerlidir.³⁵ Burada Osmanlı geleneğine göre padişahlar Oğuz Han'ın meşru varisi Kayı soyundan gelmekte idi ve Osman Gazi Türk töresine göre Türkmen beyleri tarafından han seçilmişti.³⁶ Osman Gazi de kendisi yeni töreler koyduğu gibi, mevcut töreye de ya uymuş ya da değiştirerek devam ettirmiştir. Nitekim pazarda vergilendirme yapılmasını isteyen ve bu verginin kendisine satılmasını isteyen şahsa Osman Gazi karşı çıkınca ken-

32 Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Amme Hukuku Hakkında Bazı Tesbitler", Türkiye Günlüğü, Sayı 11, Yaz 1990, sh. 87-91.

33 Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth*, (Haz. A. M. Tulum), İst., 1977, sh. 12.

34 Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, (Çev. R.R. Arat), 5.Baskı, Ank., 1991, beyit 4001, 4008, 4009, 4010,4016

35 Ziya Gökalp, a.g.e., sh.11.

36 Mehmet A. Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 2002, sh. 24.

disine “Türedir hanım” cevabı verilince “Madem ki böyle diyorsunuz, öyleyse bir yük getirip satan herkes iki akça versin. Satamayan bir şey vermesin. Kim bu kanunumu bozarsa Allah onun dinini de, dünyasını da bozsun...”³⁷ diyerek mevcut töreyi değiştirerek devam ettirir. Yine Orhan Beğ’in de bildiği devlet nizamı ve kanunu, ancak “türe” ve “yasak”tır.³⁸ İnalçık’ın bu hususta yazmış olduğu bir makaleyi esas alarak³⁹ törenin bütün Türk devletleri tarafından tatbik edildiğini ve töre koyma usûllerinin devam ettirildiğini söyleyebiliriz. Osmanlı’da Sultan’ın kanun koyma yetkisi ve usulü mevcut “Töre” koyma geleneğinin bir devamıdır. Töre bir gelenek olarak kabul edilerek sosyal, siyasî, iktisadî ve hukukî nizamlarda önemli bir rol oynamıştır. Mesela Osmanlı hukuku, âdet ve geçmiş uygulamalara büyük önem vermiştir. Nitekim, fermanlarda kadılarına “uygulanagelmış âdete göre” davranmaları buyurulmuştur.⁴⁰ 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı toplumunda, herhangi bir uygulamayı meşrulaştırmanın en güçlü aracı, onun emsale uygun olduğunu söylemektir. Bu yolla geçmiş bir manada meşrulaştırma racı olarak da kullanılmıştır.⁴¹ Bu çerçevede İnalçık’ın şu tespiti oldukça önem arz etmektedir: “Bugün Türkiye’nin, seküler siyasî sistemle yönetilen tek İslâm ülkesi olması ve diğer İslâm ülkelerinden farklı bir yol izlemesi olgusunun, büyük oranda Osmanlı geçmişinin deneyimine dayandığını söylersek, abartmış olmayız.”⁴²

Töre günümüzde de yaşamaktadır. Nitekim Eröz, Yörük ve Türkmen oymakları ile yaptığı araştırmalarında, töre kelimesinin kullanıldığını tesbit etmiştir. Görüşülenlerin hemen hepsinin kavramı “El âdeti, Türkmen töresi” olarak dile getirmişlerdir.⁴³

SOSYAL HAYATTA TÖRENİN YERİ VE ÖNEMİ

Töre’yi sosyal hayatın tamamına nüfuz eden bir usûller sistemi ya da “gelenek” olarak tanımlarsak, onun önemini daha iyi ifade etmiş oluruz. Türklerin tarih boyunca neden töre üzerinde ısrarla durduklarını daha iyi anlayabiliriz. Bir gelenek olarak töre, nakletme dairesi içinde ele alınabilir. Bu manada töre birikimdir. Birikim ise artarak çoğalır. Söz konusu artış zamanda süreklilik çizgisinde, mevcuda yenilerini ekleyerek ya da mevcudu değiştirirken devam ettirerek sağlanabilir. Nakletme, her tür uygulamayı, bilgiyi, adlandırmayı, usulleri ve teknikleri, hukukî kaideleri, sosyal ilişkileri düzenleyen normları ve daha bir çok özelliği kapsar. Bu geniş manasıyla töre toplumun can damarıdır. Bunun farkında olan Türk devlet adamları töre üzerinde

37 Aşıkpaşaoğlu Tarihi (Haz. Atsız), M.E.B., İst., 1970, sh.23-24.

38 A. Zeki Velidi Togan, a.g.e., sh.340.

39 Halil İnalçık, “Türk Tarihinde Türe ve Yasa Geleneği”, Doğu ve Batı, yıl 4, s.13, 2000-01.

40 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu, Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. R. SEZER), İst., 2004, sh. 81

41 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çev. G.Ç. Güven - Ö. TÜRESAY), İst., 2004, sh. 288.

42 Halil İnalçık, a.g.m., sh.166.

43 Mehmet Eröz, *Mülli Kültürümüz ve Meselelerimiz*, İst., 1983, sh.20.

ısrarla durmuşlar, onu alaka, ıslahat ve uygulamalarının temeline oturtmuşlardır. Nitekim Orhun âbidelerinde, bir çok yerde töre ve öneminden bahsedilmektedir:⁴⁴

“Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş”.

“İli tutup töreyi düzenlemiş”.

“Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insan oğlu kılınmış. İnsan oğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş.”

“Babam kağan öylece ili, töreyi kazanıp, uçup gitmiş.”

“Türk, Oğuz beyleri, milleti, işitin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti?”

“Töreyi kazanıp, küçük kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etti.”

Yine törenin önemini ifade etmesi bakımından *Divanü Lûgat-it-Türk*'de geçen ifadeler oldukça dikkate değerdir. Nitekim bu ifadelerden birinde devlet gitse dahi törenin bakı olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre İl (devlet) terkedilir ama töre terkedilemez: “El kaldı törü kalmas”⁴⁵

Sosyal hayatta törenin hukukî işlevini göstermesi bakımından eski Uygur Türklerine ait belgelerde geçen ifadeler dikkat çekicidir:

“28. ... Sutbak yine

29. doğan oğulları ile eşit tutup,

30. gelin alıp verip, iyi besleyip,

31. oğul töresince tutup, yüz

32. çevirerek çıkarım giderim dese

33. töre kararı kanunu ile ecdâdın

34. yazdığı cezaya çarptırılınsın....”⁴⁶

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi töre, hem sosyal davranışlar için bir serbestlik alanı sunmakta hem de cezaî müeyyideleri ile de sınırlandırmaktadır. Reşat Genç'in de ifade ettiği gibi “Türk nizam anlayışı töreye insaf gibi bir mânâ da vermek suretiyle, halkın hakkı olan törüyü, zora karşı halkı insafla himaye eden bir hükümler birliği gözü ile görmektedir.”⁴⁷ İnsafî yöneticiye değil, töreye bırakan anlayış, müesseseleşmiş usuller vasıtasıyla adaleti temin etme hususunda keyfiyeti ortadan kaldırmakla önemli yol katetmiş olmaktadır. Zira “eski Türklerde adalet, “törü” ya da “yasa”nın taraf tutulmaksızın uygulanmasıdır.”⁴⁸

44 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İst., 1988, sh.22, 20, 22, 24, 25.

45 Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, C.II, sh.25.

46 Osman E. Sertkaya, “*Eski Uygur Türklerinde Hukuk Belgeleri Örnekleri*”, *Türklerde İnsanı Değerler ve İnsan Hakları*, Birinci Kitap, İst. 1992, sh. 143.

47 Reşat Genç, “*Karahanlılar'da İnsanı Değerler ve Hukuk*”, *Türklerde İnsanı Değerler ve İnsan Hakları*, Birinci Kitap, İst. 1992, sh. 329.

48 Halil İnalcık, *A.g.e.*, sh. 72.

Bahaeddin Ögel, törenin devlet ve halk töresi olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmektedir. Çıkış noktası olarak da büyük oğlanla küçük oğlanın devlet ve millet hayatında ayrı yerlerinin olmasını almaktadır. Bu çerçevede eski Türk töresine göre, babanın tahtına daima büyük oğul çıkardı. Halbuki halk töresine göre küçük oğul önemlidir. Çünkü küçük oğlan, babasının evinde oturan ve baba ocağını devam ettiren çocuktur.⁴⁹ Ancak buradan iki törenin birbiri ile çatıştığı sonucu çıkmamalıdır. Zira, devlet hayatı için tecrübe, dirayet ve bilgi önemlidir. Bu vasıfları da en iyi taşıyan olarak büyük oğlan görülmektedir. Ayrıca küçüklerin büyüğe riayet etmeleri daha kolaydır. Ancak aile ocağının devamı meselesinde vazife tabii olarak küçüğe düşmektedir. Büyüklerin sıra ile kendi ailelerini kurarak baba ocağından ayrılmalaryla, en sona küçük oğlan kalmaktadır. Bununla birlikte, devlet hayatında büyük oğlandan yana bir teamülün bulunmasına rağmen, Türk tarihinde liyakat da önemli bir faktör olarak yer aldığından, tahta küçük oğlanların geçtiği de görülmektedir.

Törenin kendisini gösterdiği önemli müesseselerden biri de "ordu"dur. Halk ile ordunun bütünleşmiş olduğu Türklerde, konar-göçer hayat tarzı halkı her zaman dinamik olmaya zorlamış, böylece güçlü bir ordunun sürekli olarak hazır bulundurulması elzem olmuştur. İşte bu güçlük töre sayesinde giderilmiştir. Asırlardan beri devam eden ve olgunlaşan töre, bu askerlik hazırlığını meydana getirmiş ve düzenlemiştir.⁵⁰ Böylece her Türk ferdi, ordusunun aslı üyesi olarak her zaman hazır olmuştur.

Törenin Türk toplumundaki yeri ve önemini destanlarda görmek mümkündür. Mesela, Kara-Han Oğlu Alman-Bet destanında, Alman-Bet babasına İslâmiyete girmesini teklif eder. Ancak babası reddedince, buralardan gideceğini söyler. Bunun üzerine babası il ve yurdunu toparlar ve oğluna hitaben şöyle der:

"Gel, gitme, ayrılma! Bu Geyik-Kayası'ndan!
Töremizle büyüdün, yağruldun mayasından!
Atanın yuvasından, Keçiler-kayası'ndan,
Gel gitme, ayrılma! Ananın yuvasından!"⁵¹

Yine Tunguzlar Mete'den karısını isteyince, devlet ileri gelenleri bu duruma karşı çıkarken töreye vurgu yaparak Mete Han'a şöyle derler: "Bu Tungu'lar, töre diye bir şey tanımıyorlar! Bu defa da Hatunumuzu istiyorlar! Biz onlara derhal hücum ederek, hepsini ortadan kaldırmağı teklif ediyoruz!"⁵²

Töre müessesesinin önemi sadece töreye gösterilen saygı ve itaatten ibaret değildir. Aynı zamanda Türk devletlerinde töreyi bilenlere karşı gösterilen derin saygı⁵³ da önemin bir göstergesidir.

49 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, 1.Cilt, Ank., 1989, sh.28-29.

50 Bahaeddin Ögel, *A.g.e.*, sh.273.

51 Bahaeddin Ögel, *A.g.e.*, sh.307.

52 Bahaeddin Ögel, *A.g.e.*, sh.7.

53 Bahaeddin Ögel, *A.g.e.*, sh.225.

SOSYAL BÜTÜNLEŞME VE TÖRE

Sosyal bütünleşme kavramı, bir cemiyette dayanışma, armoni veya birlik-teliğin manalı bir ahengini ifade etmekte kullanılmaktadır. Cemiyetin mahiyetini ve unsurlarını göz önünde bulundurduğumuzda bir tarafta farklılaşmanın diğer tarafta ise yardımlaşmanın varlığı dikkati çekmektedir. Yani cemiyeti oluşturan fertler hiçbir zaman birbirinin kopyası değildir. Fakat bir cemiyette bunlar bir araya gelmek suretiyle kader birliği oluşturmaktadır.

Sosyal münasebetlerin gerçekleşmesinde yol gösterici olan hareket prensipleri, insanların uzun müddet devam eden birlikteliğinin, yani toplumun sürekliliğinin ürünüdürler. Hareket prensipleri, bir cemiyetin, bütün üyeleri için çalışan bir sistemin meydana gelmesine yararlar.⁵⁴ Bir sistemin çalışabilmesi ise bütünleşmeye ihtiyaç duyar. Bütünleşmenin olmadığı bir yerde ise sistemde önemli aksaklıklar gözlenir. İnsanların kader birliği yapmaları ve bunun bilincinde olmaları dayanışmayı arttırıcı bir rol oynamaktadır. Burada önemle vurgulanması gereken nokta farklılaşmanın olmadığı bir toplumun ancak hayâlî olduğudur.

Gerçek manada sosyal bütünleşmeden söz edebilmek için, hem normatif açıdan hem de normun hayata geçirilmesi bakımından bütünlük arzetmesi gerekmektedir. Norm, "bir sosyal gruba mensup olan kişilerin bölüştükleri, kendisine uymalarına intizar olunan ve uymanın pozitif ve negatif müeyyidelerle sağlandığı standartlar"⁵⁵ olarak tarif edilebilir. Sosyal normlar, özellikle insanların değişik durumlarda nasıl davranabileceği, davranamayacağı, davranması gerektiği ve davranmaması gerektiğinin kurallarıdır. Bazı normlar cemiyet için bir zorunluluk olarak idrak edilmiştir.⁵⁶ Sosyal normlar, sosyal hayatta önemli olan faaliyetlerdeki ve kişilerarası ve grup ilişkileri seviyesindeki deneyim ve davranışları düzenleyecek şekilde standartlaşmıştır. Sosyal bir değer ya da norm, insan etkileşimi sırasında, hayatın, o grubun şemasına etki eden yönleriyle ilişkili olarak standartlaştırılır. Sosyal normlar, duygu yüklü bir genellemeyi, beklenen, hatta ideal davranış tarzıyla ilgili bir değer yargısını içerir.⁵⁷ Dolayısıyla, normlar doğrulayıcı ve kutsallaştırıcıdır. Bazıları, cemiyetin mutluluğu için "bir refah şifresi" ve bütün üyeler üzerinde bağlayıcılığı yerine getiren önemli bir güç olarak addedilmiştir.⁵⁸ Toplum ilişkilerini normların idare etmesi halinde, toplum ileri derecede bütünleşmek, yani âhenkli bir bütün halinde sürüp gitmek imkânına sahip olur. Bir topluma giren fertlerin hareket ve davranışlarını, o toplumun normları ile koordine etmeleri ha-

54 M. Spencer, *Sociology*, New Jersey, 1982, sh.68.

55 Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Ank., 1984, sh. 249.

56 G. Leslie - E.R. Larson - B.L. Gorman, *Introductory Sociology*, New York, 1980, sh.74.

57 Muzaffer Şerif - Carolyn Şerif, *Sosyal Psikolojiye Giriş*, (Çev. M. Atakay - A. Yavuz), İst., 1996, sh.27.

58 H. Douglas Bowles v.d., "Interdisciplinary Social Science, Global Social Theory, and Socio-Economics: A Report On the UMKC Symposium at the Vienna Conference", *The Journal of Socio-Economics*, 28, 1999, sh.409.

linde beliren bütünleşmeye normatif bütünleşme denilir.⁵⁹ Ancak ideal ile gerçek arasında her zaman bir farklılık gözlenebilir. Değer müştarekliği, bu istikamette beliren tutumların derecesinin kuvvetli oluşu farklılığı en aza indirir.

Bu çerçevede töre, sosyal bütünleşmenin temel kaynağıdır. Bilhassa normatif bütünleşmenin temel kaide ve teamüllerini töre sunmaktadır. Törenin buradaki etkisi geleneği temsil etmesinden doğmaktadır. Çünkü, bir normun oluşması ve kabul görmesi onun gelenekselleşmesine bağlıdır. Gücünü geçmişten alan norm etkilidir ve kendi merkezi etrafında birleştiricidir. Bu çerçevede en güçlü normlar töre olarak nitelendirilmektedir. Töre buradaki gücünü, uzun geçmişe sahip olmasından ve görmüş olduğu genel kabulden almaktadır. Sosyal bütünleşmeyi temin etmesi açısından Divanü Lûgat-it-Türk'de törenin yayılması ile birlikte şaşkın kişilerin ayılacağı, kurtla kuzunun birlikte yürüyeceğini belirten şu dörtlük dikkate değerdir:

“Endik kişi?

El törü yetilsün

Toklu böri yetilsün

Kadhgu yeme savılsun.”⁶⁰

Böylece törenin toplumun nizamının sağlanmasındaki fonksiyonu da oldukça kuvvetli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü sosyal nizam ve töre, ancak eksiksiz bir şekilde anlaşılan bir kurallar geleneği ile mümkündür. Bu gelenek bizatihi törenin kendi içerisinde. Yüzyılların derinliğine kök salmış olan töre, büyük bir birikim ve tecrübeyi temsil eder. Bu bakımdan, milliyet bağının güçlü kılınmasına hizmet eden de odur.

TÜRK YÖNETİM SİSTEMİ OLARAK TÖRE

Töre, Türk sosyal hayatını düzenleyen kaideler bütünüdür. Başka bir ifadeyle, kişiler ve zümreler arası münasebetleri düzenleyen; idarecilerle idare edenler arasındaki işleri, hak ve vazifeleri belirten usullerdir.⁶¹ Törenin temel kuralları, Türkistan toplumunda sosyal ve siyasî düzeni temin eden hâkim örfi hukuktur, yosun'dur. Yosun, kurucu Kagan'ın iradesi ile töre haline gelir. Bu çerçevede, töre hükümdarı bağlayan objektif hukuk kurallarının tümüdür.⁶² Yönetim sistemine baktığımızda Hükümdarın yetkilerini meclisler (Kurultay ve Hükümet meclisi) sınırlandırmakta, hem hükümdarın hem de meclislerin üzerinde ise “Töre” bulunmaktadır. Ne halk ne de yönetim sisteminin herhangi bir unsurunun, çerçevesini ‘töre’nin çizmiş olduğu normlar bütününe dışına çıkması mümkün değildir. Bu noktadan hareketle, Türk devletini hukuk devleti olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü yöneticiler fâni, töre ise bâkidir. Bahsi geçen bütün özellikleri dikkate alındığında eski Türk devletlerinin “nevi şahsına münhasır” bir yönetim sistemine sahip oldukları görülmektedir. Bu

59 Sulhi Dönmezer, *A.g.e.*, sh. 193.

60 Kaşgarlı Mahmut, *A.g.e.*, C.I, sh.106.

61 Mehmet Eröz, *A.g.e.*, sh.17.

62 Halil İnalçık, *A.g.m.*, sh.160-161.

bakımdan feodalite, çifte krallık, Tanrı Kral gibi nitelendirmeler son derece temelsizdir. Ancak, mutlaka bir isim vermek gerekiyorsa, Eski Türklerde yönetim sistemine “Töre Sistemi” demek yanlış olmayacaktır. Zira “il gider, töre kalır”.⁶³ Törenin mevcudiyeti devletten önce gelir. Çünkü devlet yıkılsa dahi, törenin devam ediyor olması yeni bir devletin kurulmasını temin eder. Türklerin tarih boyunca niçin devletsiz kalmadıklarını buradan yola çıkarak anlamak mümkündür.

SONUÇ: GEÇMİŞLE GELECEĞİN ODAĞINDA TÖRE

Töre hükümleri değişmez kalıplar değildir. Bir sosyal-hukukî normlar toplamı olarak töre, çevre, zaman ve imkânlarla uygun yaşayabilmenin gerekli kıldığı yeniliklere açıktır. Bu suretle kendi hayatiyetini sirayet ettirdiği türlü şartlar içinde sürekli etkinliğini korumuştur.⁶⁴ Dolayısıyla töre'nin geçmişî binlerce yıl öncesine kadar dayanır. Mete, Attila, Tüng-yabgu, Cengiz ve Timur gibi hükümdarlar hep örfî kanunlara (töre) tâbi olmuşlardır.⁶⁵ Dolayısıyla, bozkırlardan Anadoluya, binlerce yıl esas noktaları aynı kalmış bir töre mevcuttur. Ancak değişimi de bünyelerinde taşıdıkları için, birer donmuş kalıplar değildir. Esasında törenin yaşanıyor olmasının sebebi de budur. Donmuş kalıpların varlığını etkili bir şekilde devam ettirmesi mümkün değildir.

Devletlerin teorilerle değil fakat sosyal gerçeklere uygun şekilde idare edilebileceğini çoktan anlamış olan Türk hükümdarları, yerine ve zamanın icaplarına göre ve “meclis”lerin tasvibi alınmak üzere, töreye yeni hükümler getirebilmekteydiler. Bununla birlikte, töre'nin anayasa hükmünde, değişmez prensipleri vardı ki, bunlar; Könilik (adalet), Uz'luk (iyi'lik, faydalılık), Tüz'lük (eşitlik) ve Kişilik (insanlık, üniversal'lik)' dir.⁶⁶ İşte binlerce yıl devam eden esaslar da bunlardır.

Töre sadece geçmişte yaşananlardan ibaret değildir. Farklı boyut ve unsurlarıyla bu gün de yaşanıyor olması, onun geçmişte kalmış olmadığını gösterir. Dolayısıyla töre tarihte kalmış, olmuş-bitmiş bir olay olmadığı gibi, eski çağlardan kalma müzelik kıymetlerden ibaret de değildir. Töre, Türk kültürünün binlerce yıllık geçmişi olan köklü bir müessesesidir. Ancak günümüzde töre ile ilgili olarak yapılan propagandalar gerçekleri yansıtmaktan oldukça uzaktır. Gerek filmlerde gerekse şarkılarda töre, son derece yanlış olan, insanları mutsuzluğa ve acılara garkeden bir gelenek olarak ele alınmaktadır. Şarkılarda töreden dolayı ıstırap çeken insanın feryadı dile gelmektedir. Filmlerde ise töreyi temsil eden insanlar asık suratlıdır. Bu suretle telkin edilen törenin olumsuz manalarla yüklü olduğudur. Yine tipler, töreden dolayı muzdarip olan insanların portresi ile doludur.

63 Taner, Tatar, *Türk Yönetim Sistemi*, İst., 1997, sh.23.

64 İbrahim Kafesoğlu, *A.g.e.*, sh. 234.

65 A.Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İst., 1981, sh. 114-115.

66 İbrahim Kafesoğlu, *A.g.e.*, sh. 234-235.

Halbuki yaşayan törenin iki temel boyutu vardır. Biri davranışlarda ya da müesseselerde vücut bulan, diğeri ise gelecekle alakalı olarak hedef belirleyen ülkü (ideal) boyutudur. Birinci boyut bugünün en kusursuz bir biçimde yaşanmasını temin eder ve fonksiyonerliği sağlar. Ülkü ise, geleceğin inşası için elzemdir. Ancak, geleceğin inşası geçmişten kopuk olmamalıdır. Aksi takdirde hedefler, yıkıcı ve bölücü ideolojilerin hizmetkârlığına yol açabileceği gibi ham düşüncelerle dolu, tatbiki mümkün olmayan hayallerden ibaret de olabilir. Töre içerisinde yer alan ülkü, içinde geçmişi de barındırdığı için, gelecek ham hayallerle belirlenme yerine, olgun bir gaye ile çizilmektedir. Çünkü töre sosyal hayatın tamamına nüfuz etmiş olan tecrübeye dayalı bir birikimdir. “İnsan hayatında, bildiklerinin ve tecrübelerinin önemli bir yeri olduğu inkâr edilemez. Gerek bilgi ve gerekse tecrübe, ya olayın içinde yaşamak veya öğrenmek suretiyle elde edilebilir. İnsan ömrünün sınırlı oluşu, ona her şeyi tecrübe etme veya içinde yaşama imkânı vermemektedir.”⁶⁷ Bu bakımdan ferdi tecrübesi kadar toplumun da tecrübesi önemlidir. Söz konusu tecrübenin müessesevî yapısı olarak töre geçmişle gelecek arasındaki temel bağdır ve birikimi ihtiva etmesi bakımından gelişmenin temel kaynağıdır. Her söylenmiş, tesis edilmiş töre, söylenmemişi de bünyesinde barındırmakta, söylenmemiş olanlar her zaman keşfedilmeyi beklemektedir.

İşte bu töre'dir ki köklerine nüfuz ettikçe ferdi ve sosyal gelişmeyi temin eden bir saik olmaktadır. Nitekim, bir Türk ferdi, biyolojik bakımdan yirmi, otuz, kırk veya yetmiş, seksen, doksan yaşında olabilir. Fakat ruhî bakımdan o, binlerce yaşındadır. Türk'ün tarihi kadar eskidir. Ancak bu binlerce yıllık şura sahip olmak lazımdır. İnsan denen şahsiyet köklerini mâziye salmış bir ağaç gibidir. Kökler yüzyılların derinliğine gömülürse, şahsiyet büyüktür. Bin yılları aşan şahsiyet harikadır. Yirmi, otuz yıllık olunca şahsiyet hastadır, buhran geçirmektedir ve tedaviye muhtaçtır. Hafızasız fert olmadığı gibi, hâfızasız millet de olamaz.⁶⁸ Bu bakımdan töre, Türk milletinin hafızasıdır. Arendt'in de belirttiği gibi hafıza insanî varoluşun derinlik boyutudur. Hatırlama olmadan insan derinlere dalamaz.⁶⁹ Hafıza-i beşer nisyan ile malûl ise de, millet hatırlama ile bâkidir.

67 Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İst., 1996, sh.12.

68 Nurettin Topçu, “Millî Kültürümüz ve Garplılaşma Meselesi”, *Türk Yurdu*, C.2, S.3/285, Haziran, 1960, sh.17-18.

69 Hannah Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, Seçme Eserler 2, (Çev. B.S.ŞENER), İst., 1996, sh.131.